

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

**ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ
ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**DISASTER AND CRISIS PSYCHOLOGY
PROBLEMS**

Науковий журнал

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24824–14764ПР, видане 27.04.2021 року Міністерством юстиції
України

Журнал має категорію "Б" та входить до Переліку фахових видань України зі
спеціальності 053 - психологічні науки
(наказ МОН України № 530 від 06.06.2022 р.)

Електронна сторінка видання - <http://dcpp.nuczu.edu.ua>

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

✓	екстремальна психологія	✓	кризова психологія
✓	психореабілітація	✓	психокорекція

2022-1(3)

Редакційна колегія

Наталія Вікторівна Оніщенко – доктор психологічних наук, професор. Національний університет цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Харків (Україна).

Олександр Володимирович Тімченко – доктор психологічних наук, професор. Національний університет цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Харків (Україна).

Валерій Федорович Боснюк – кандидат психологічних наук, доцент. Національний університет цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Харків (Україна).

Alexis Lorenzo Ruiz – доктор психологічних наук, професор. Гаванський університет, президент Кубинського товариства психології, Гавана (Куба).

Вадим Іванович Барко – доктор психологічних наук, професор. Державний науково-дослідний інститут МВС України, Міністерство внутрішніх справ України, Харків (Україна).

Олег Матвійович Кокун – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор. Інститут психології ім. Г.С. Костюка, Національна Академія педагогічних наук України, Київ (Україна).

Василь Олександрович Лефтеров – доктор психологічних наук, професор. Національний університет «Одеська юридична академія», Міністерство освіти і науки України, Одеса (Україна).

Василь Ілліч Осьодло – доктор психологічних наук, професор. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Міністерство оборони України, Київ (Україна).

Наталія Дмитрівна Потапчук – доктор психологічних наук, професор. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України, Хмельницький (Україна).

Ігор Іванович Приходько – доктор психологічних наук, професор. Національна академія Національної гвардії України, Національна гвардія України, Харків (Україна).

Видання засновано у 2007 році

Виходить 2 рази на рік

Засновник і видавець
Національний університет
цивільного захисту України

Технічний редактор
Христенко В.Є., к.психол.н.,
доцент

Адреса
вул. Чернишевська, 94, Харків,
61023

Контактна інформація

Tel.: +38 (095) 139-62-64

Website: <http://dcpn.nuczu.edu.ua>

E-mail: dcpn@nuczu.edu.ua

**Свідоцтво про державну
реєстрацію видання** КВ №
24824-14764 ПР від 27.04.2021

Журнал має категорію "Б" та
входить до Переліку фахових
видань України зі
спеціальності 053 -
психологічні науки (наказ
МОН України № 530 від
06.06.2022 р.)

Затверджено до друку

Протокол засідання вченої
ради НУЦЗ України від
23.06.2022

Підписано до друку
28.07.2022

Формат 60x84/8
Папір 80 г/м²
Ум. друк. арк. 9,27
Наклад 100 прим.

© Національний університет
цивільного захисту України,
2022

Зміст

Вступне слово головного редактора	5
ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Олександр Тімченко, Дмитро Шапенков</i> Зародження ідей психології діяльності в особливих умовах в епоху українського козацтва	6
<i>Валентина Босько</i> Теоретичний аналіз проблеми профілактики емоційного вигорання екстремальних психологів	20
<i>Вячеслав Таїматов</i> Особливості професійної діяльності психологів державної служби України з надзвичайних ситуацій в умовах війни	30
<i>Сергій Кучеренко, Наталія Кучеренко</i> Деякі проблеми підготовки керівників ризиконебезпечних професій до організації діяльності особового складу в екстремальних умовах	39
<i>Владислав Платонов</i> Психологічний аналіз професійної діяльності піротехнічних підрозділів ДСНС під час військових дій	51
<i>Олександр Риков</i> Особливості прояву психофізіологічних властивостей пілотів цивільної авіації	62
КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Василь Лефтеров, Ольга Самара</i> Особливості психологічної реабілітації осіб, які переживають травматичні події війни	73
<i>Наталія Оніщенко</i> Психологічні особливості переживання початку війни цивільним населенням м. Харкова	84
<i>Діана Похілько, Юлія Костюченко, Юлія Горюн</i> Особливості гострих стресових реакцій дитини з різним рівнем травматичного досвіду війни	97
<i>Віталій Христенко, Яніна Овсяннікова</i> Основні психічні стани, які спостерігались у мешканців міста, на околицях якого відбуваються воєнні дії (на прикладі міста Харків)	109
<i>Єлизавета Казакова</i> Трансформація ціннісно-сміслової сфери особистості під впливом вітальної загрози, викликані коронавірусною хворобою COVID-19: гендерний аспект	131
<i>Олександр Черевко</i> Теоретико-методологічні проблеми кризи духовності у авіаторів	142
МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ	
<i>Олександр Тімченко</i> Обпалені війною (психологічна пам'ятка для роботи з внутрішньо переміщеними особами)	155
<i>Олександр Тімченко</i> Душевні рани війни (психологічна пам'ятка для роботи з українськими біженцями)	159

UDC 159.9

The scientific journal accepts for publication original, previously unpublished empirical and theoretical research in the following areas: extreme psychology, crisis psychology, psychorehabilitation, psychocorrection

EDITORIAL BOARD

Nataliia Onishchenko Doctor of Psychological Sciences, Professor. National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine).

Oleksandr Timchenko Doctor of Psychological Sciences, Professor. National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine).

Valerii Bosniuk Ph.D. in Psychology, Associate Professor. National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv (Ukraine).

Alexis Lorenzo Ruiz Doctor en Ciencias Psicológicas, Profesor Titular en la Facultad de Psicología. Universidad de La Habana, Cuba. Presidente Sociedad Cubana de Psicología.

Vadym Barko Doctor of Psychological Sciences, Professor. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv (Ukraine).

Oleg Kokun Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Psychological Sciences, Professor. G.S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine).

Vasyl Lefterov Doctor of Psychological Sciences, Professor. National University «Odessa Law Academy», Odessa (Ukraine).

Vasyl Osodlo Doctor of Psychological Sciences, Professor. National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv (Ukraine).

Nataliia Potapchuk Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher. National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi (Ukraine).

Ihor Prykhodko Doctor of Psychological Sciences, Professor. National Academy of the National Guard of Ukraine, Kyiv (Ukraine).

The issue was founded in 2007

It comes out twice a year

Founder and Publisher National University of Civil Defence of Ukraine

Technical editor Vitalii Khrystenko, PhD, As. Prof.

Address Chernyshevska Str., 94, Kharkiv, Ukraine, 61023

Contact information

Tel.: +38 (095) 139-62-64

Website: <http://dcpp.nuczu.edu.ua>

E-mail: dcpp@nuczu.edu.ua

State certificate registration of the publication KV № 24824-14764 PR dated 27.04.2021

The journal is included in the List of professional publications of Ukraine in the specialty 053 - psychological sciences (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 530 from 06.06.2022).

Approved for printing Minutes of the meeting Academic Council for NUCD Ukraine dated 23.06.2022

Signed for print 28.07.2022

Format 60x84/8 Paper 80 g/m²
Condit. print. sheet. 9,27
Circulation 300 cop.

© National University of Civil Defence of Ukraine, 2022

УДК 159.9

*В.Платонов, аспірант (ORCID 0000-0001-7013-8660)
Національний університет цивільного захисту України, Харків*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІРОТЕХНІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДСНС ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

У статті розглядається діяльність піротехніків Державної служби України з надзвичайних ситуацій під час повномасштабних військових дій на території України. Враховуючи досвід військових саперів Збройних Сил України під час проведення миротворчих місій, виділено чинники негативних психологічних станів особистості сапера під час його перебування у зоні воєнного конфлікту. Береться до уваги досвід роботи рятувальників ДСНС у зоні проведення АТО/ООС на сході України, де вказано стрес-фактори діяльності рятувальників, які виконували свої професійні задачі під час військових дій. Діяльність рятувальників під час війни можна визначити як виконання службового обов'язку в надекстремальних ситуаціях, пов'язаних з прямим ризиком для життя.

Діяльність фахівців піротехніків є екстремальною, перш за все через те, що вони контактують з вибухонебезпечними предметами. Виконання саперних робіт має низку стресогенних чинників, таких як, стан розгубленості при ускладненні в ідентифікації вибухонебезпечних предметів (ВНП), проблемне вилучення ВНП часів Другої світової війни, що може призвести до детонації. Такі ситуації викликають у саперів відчуття тривоги та нервової напруженості, які в свою чергу можуть компенсуватись значною стресостійкістю особистості. На піротехніків, при виконанні ними діяльності під час військових дій, впливають також і додаткові стрес-фактори такі, як стан невідомості того, що може трапитися в будь-який момент та страх за власне життя. В нашому дослідженні, на основі вивчення фото та відеоматеріалів, проаналізовано діяльність піротехніків ДСНС під час військових дій на території України та визначено основні етапи виконання ними професійних завдань, які вважаються найбільш стресогенними під час їх виконання.

Ключові слова: піротехніки, професія, професійна діяльність, психологічний аналіз діяльності, війна, військові дії.

Вступ. Військове вторгнення на територію України показало зухвалість військових російської федерації. Обстрілюючи міста України та знищуючи інфраструктуру, на сьогодні російські військові застосували значну кількість боєприпасів касетного типу, провели інженерне дистанційне замінування міст, встановили велику кількість мін-пасток. Як наслідок – виявлено значну кількість невикористаних артилерійських боєприпасів різних типів, авіабомб та боєприпасів, які не спрацювали. Досвід сучасних війн дав можливість усвідомити, якою

жорстокою та підступною може бути мінна зброя та вибухонебезпечні предмети (ВНП), що найчастіше застосовуються для травмування, залякування та знищення цивільного населення [4].

Відмітимо, що для гуманітарного обстеження деокупованої території України та вилучення ВНП було задіяно піротехнічні підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). За офіційними даними піротехніки ДСНС з початку війни залучалися на виклики 9 тис. 422 рази. За цей час ними було вилучено 120 тис. 789 ВНП [15].

Зауважимо, що фахівці-піротехніки будуть залучатися ще, бо, нажаль, війна триває. Вже на цей час, згідно попереднім прогнозам експертів в цій галузі, для розмінування України знадобиться не менше 10 років. Це значно більший показник, порівняно із попередніми роками, включаючи час проведення Антитерористичної операції/Операція об'єднаних сил (АТО/ООС) на сході України.

Слід вказати, що піротехніки ДСНС, під час військових дій, стикнулися з великою кількістю ВВП нового зразка – це є головною відмінністю від їх звичної діяльності, яка до сих пір здебільшого полягала у вилученні ВВП часів Другої світової війни. Нагадаємо, що виконуючи свою професійну діяльність, фахівці з розмінування знаходяться у постійному психічному напруженні та небезпеці для життя при контакті з ВВП. Додатковим чинником психічного напруження сьогодні є розуміння того, що в Україні ведуться активні бойові дії і постійно зберігається висока вірогідність у будь-яку мить потрапити під обстріл. Безумовно, цей факт посилює відчуття невизначеності та страху загрози життю. При цьому, фахівцеві треба залишатися спокійним та емоційно врівноваженим. Цього вимагає адекватна оцінка ситуації і, як наслідок – безпечне і безпомилкове вилучення ВВП та його знищення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що прикладні дослідження діяльності саперів у військових та психологічних науках з'явилися нещодавно. Здебільшого діяльність саперів розглядалася в аспекті діяльності інженерних військ, а безпосередньо саперам приділялося менше уваги. Відповідно, наукові нароби з розгляду професійної

діяльності цих фахівців здебільшого мали суто описовий характер. Ситуація з дослідженням діяльності піротехніків, за словами Г.С. Гайдрала, дещо змінилася з того часу, коли сапери інженерних військ Збройних Сил України долучалися до миротворчих місій з гуманітарного розмінування на території інших держав [3].

На сьогодні в різних силових відомствах є свої підрозділи фахівців з розмінування. В Збройних Силах України (ЗСУ) сапери інженерних військ та сапери, які закріплені за передовими батальйонами. У Міністерстві внутрішніх справ України (МВС) та в Службі Безпеки України (СБУ) працюють вибухотехніки. В ДСНС діяльність з розмінування виконують піротехнічні підрозділи.

Діяльність піротехніків ДСНС, у порівнянні з саперами інших силових структур, є значно ширшою за своїми масштабами. Фахівцям піротехнічних підрозділів ДСНС доводиться уважно обстежувати великі масиви території сільськогосподарського призначення, житлового фонду та інфраструктури. Особливості діяльності та професійно-психологічні важливі якості саперів служб порятунку в сучасних наукових працях висвітлено в роботах М.С. Заярної, Х.Р. Софієвої та О.В. Тімченко [1; 6].

С.М. Миронець визначає, що в екстремальних та надекстремальних умовах стрес-фактори мають підвищену інтенсивність і значно сильніше впливають на робочий стан фахівця. Через це, зокрема, у нього можуть проявлятися імпульсивність, тривожність, зниження концентрації уваги, пригнічення психомоторних функцій, надмірна втрата сил нервової системи [8]. Враховуючи, що на будь

якому етапі виконання діяльності піротехніки можуть потрапити під ворожий обстріл, відбувається посилення чинників надмірного стресу. В таких випадках загострюється відчуття невідомості та невизначеності, страх за власне життя, що, в свою чергу, підсилює пригнічення негативного психоемоційного стану. Як наслідок – це все безпосередньо відображається на виконанні саперами своїх професійних завдань [2].

Психологічні особливості діяльності фахівця-піротехніка найбільше повно описані на прикладі військових саперів ЗСУ миротворчих місій. Так І.О. Пішко виділено значну кількість стрес-факторів, до яких можна віднести особливості перебування військових в іншій країні, особливості виконання миротворчої операції, а також стрес-фактори загального характеру таких, як погодні умови, особливості місцевості, відсутність інформації про наявні міни, їх види, що призводить до дезадаптації та подальшого ускладнення повернення у робочий стан [12].

Виходячи з цього, максимальної актуальності для підтримання робочого стану військових саперів набуває питання психологічного супроводу їх діяльності. Так, у роботах В.І. Мозгового та О.В. Недвиги визначено особистісні переживання саперів, які є дезадаптивними та пригнічують їх нормальний функціональний стан. До таких відносять, страх попасти під ворожий обстріл, страх отримати важкі поранення з подальшою інвалідністю, страх травмування та загибель колег, страх стикнутися з ВНП невідомого саперам типу [9; 10]. Досліджуючи проблему адаптації до умов, у яких

військові сапери повинні виконувати діяльність з розмінування, О.В. Недвига визначає, що основним фактором в цьому випадку є час. Іншими словами, сапери повинні адаптуватися до погодних умов, температурного режиму, скласти орієнтовну картину і перелік тих ВНП, з якими вони можуть стикнутися при обстеженні території. Не менш значущим чинником для підтримки нормального психічного стану, на думку деяких авторів, є психологічна підготовка та розвиток стресостійкості сапера [11].

Для професійного становлення та виконання робіт з розмінування стресостійкість є однією із найважливішою професійно-психологічних якостей для піротехніка. В таких умовах слід згадати про дію компенсаторних механізмів психіки людини. В нашому випадку однією з компенсаторних якостей особистості піротехніка є схильність до ризику, як індивідуально-психологічна риса, що дозволяє швидше адаптуватися до перебування в надекстремальних умовах. Як визначає у своїй роботі О.В. Дишкант, схильність до ризику, з одного боку, може бути сталою характеристикою особистості, а з іншого, змінюватися під впливом різних факторів, таких як надмірний стрес, наявність або відсутність інформації про ситуацію навколо, діяльність у складі підрозділу, розподіл відповідальності [5].

На жаль, сьогодні подібні психологічні дослідження стосовно діяльності піротехніків ДСНС відсутні. Беручи до уваги, що за час військових дій, які тривають, піротехнікам довелося виконувати місію з гуманітарного розмінування на значній території України. Виконання

діяльності в таких умовах збільшило кількість стресогенних факторів та чинників прямої загрози для життя, що, безумовно, відрізняється від діяльності у мирний час.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що діяльність піротехніків є екстремальною. Це виражається у постійному контакті з ВВП, що несе в собі негативний вплив на їх психологічний стан. При цьому, сьогодні діяльність піротехніків здійснюється в умовах ведення активних військових дій, які ми, в свою чергу, можемо з впевненістю назвати надекстремальними умовами виконання службових обов'язків. В таких ситуаціях, до основних стрес факторів додаються, відчуття страху за своє життя, можливість потрапити під ворожий обстріл, стан невизначеності. Ці переживання носять дезадаптивний характер, що, в свою чергу, призводить до пригнічення психоемоційного стану фахівця піротехніка.

Отже, **метою** нашого дослідження є визначення психологічних особливостей діяльності піротехніків ДСНС України під час військових дій.

Методи та методика дослідження. Для визначення психологічних особливостей діяльності піротехніків під час військових дій, в дослідженні застосовано метод контент-аналізу, який дозволяє кількісно та якісно обробити отриманий матеріал. Для аналізу було зібрано фото та відео матеріали за період з 26 лютого по 20 травня 2022 року. До вибірки контент-аналізу увійшли 700 фотографій та 5 відео, де зображено діяльність піротехніків ДСНС з розмінування під час військових дій, які відбиралися за наступними критеріями:

- наявність на фото піротехніка(-ів) при контакті з ВВП;

- зображено вилучення та транспортування ВВП;

- зображено процес обстеження, пошук ВВП за допомогою технічних ручних приладів, розмінування на місці;

- виконання діяльності піротехніком в групі або самотужки.

Матеріали були отримані з офіційних сторінок, у соціальних мережах Facebook, Instagram, та месенджері Telegram, головних управлінь ДСНС у Київській, Чернігівській, Харківській, Донецькій, Миколаївській областей, «Мобільний рятувальний центр швидкого реагування Державної служби з надзвичайних ситуацій» Київська обл., «Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій» с. Ватутіне Харківська обл., «Міжрегіональний центр швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій» м. Ромни Сумська обл., «2 Спеціальний центр швидкого реагування Державної служби з надзвичайних ситуацій» м. Дрогобич Львівська обл. Ці підрозділи, більше ніж інші, залучалися та залучаються до розмінування території, де велися та до сих пір тривають бойові дії.

Результати. Проведення контент-аналізу фотокарток та відеоматеріалів діяльності піротехнічних підрозділів ДСНС, дало можливість визначити, що діяльність в умовах війни носить здебільшого однотипний характер при надмірному стресовому напруженні, та негативно впливає на психоемоційний стан фахівця піротехніка.

Відібрані фото та відео матеріали було розподілено по наступним категоріям:

- Вид ВНП, з якими піротехнікам найчастіше довелося працювати.

Результати аналізу надали змогу отримати наступні данні. Піротехнікам ДСНС частіше доводилося працювати із залишками від крилатих ракет та ракет реактивних систем залпового вогню (43,6%). Слід вказати, що здебільшого вони не несуть загрози, але їх вилучення є довготривалим та надважким процесом. На другому місці за частотою зустрічальності розташовано заряди касетних частин ракет (30,8%), що несуть значну загрозу детонації у будь-який момент. Дещо менше в своїй роботі піротехніки працювали зі снарядами різних артилерійських систем (15,1%), які в значній кількості залишалися в місцях ведення військових дій, або при застосуванні не здетонували. Зауважимо, що ці ВНП несуть не аби яку загрозу життю при їх вилученні. На останньому місці за частотою зустрічальності в роботі наших фахівців авіаційні бомби (6,7%), які є пошкодженими. Додамо, що це ускладнює їх вилучення, а іноді їх неможливо знешкодити. Інші види ВНП - 8,4%.

- *Форма роботи*, за якою працюють піротехніки. В даному випадку мається на увазі чи виконується діяльність є груповою чи індивідуальною. Так, було встановлено, що приблизно половина фахівців працює поодиноці (45,8%); третина з усіх піротехніків – переважно у парі (34,1%). При цьому, безумовно, є такі види робіт, що виконуються у складі всього підрозділу – частка таких складає 14,5%. Поряд з цим, для деяких робіт з розмінування залучаються, навіть,

інші фахівці (5,6%). Незважаючи на переважно індивідуальний характер виконання діяльності, піротехніки повинні мати добрі комунікативні навички, щоб ефективно взаємодіяти в команді та направляти діяльність один одного.

- *Місця, де доводилося вилучати ВНП*. Піротехнікам доводилося працювати в різних місцях. Найчастіше фахівці працювали на прибудинкових територіях, вулицях та дорогах (72,1%). На другому місці за частотою зустрічальності розташовано дві позиції (два місця), де піротехніки вилучали ВНП – це вилучення з квартир та дахів приватних будинків (13,3%) та обстеження і вилучення ВНП з сільськогосподарських угідь (13,1%). Додамо, що на сьогодні піротехніки були найменше залучені до розмінування безпосередньо військової техніки (1,4%).

- *Фізичні навантаження*. Виконуючи свою діяльність, піротехнікам ДСНС доводиться вилучати та знешкоджувати, як легкі, так і важкі ВНП, що в будь-якому разі вимагає від фахівців чималих фізичних сил. За отриманими результатами у 70,7% випадках вилучення легких ВНП проводиться піротехніками на витягнутих руках. В цей момент, звичайно ж самі рятувальники максимально зосереджені та сконцентровані. Приблизно при кожному четвертому випадку (25,4%) піротехнікам доводиться докладати значних фізичних сил при вилученні авіабомб (вага яких від 250 кілограмів до 1 тони), частин ракети систем залпового вогню (габаритні розміри яких коливаються від 3 до 7,5 метрів). При виконанні таких завдань м'язи тіла фахівця постійно знаходяться в напруженні, що пришвидшує настання

фізичної втоми та психічного перевантаження. Виконання інших допоміжних робіт під час обстеження території та вилучення ВНП займає 3,9%. Слід зазначити, що піротехніки у 100% випадків працюють в захисному спорядженні – це бронежилет та каска, а в 38,7% випадків при знешкодженні ВНП на місці доводиться працювати у надважкому вибухозахисному костюмі (вага якого 25-30 кілограмів).

- *Емоційний стан.* Як вже зазначалося, діяльність піротехніків

супроводжується низкою стресогених факторів, які негативно впливають на психоемоційний стан особистості. Відомо, що для оцінки таких станів можуть використовуватись методи візуальної психодіагностики особистості. Для того щоб визначити емоційний стан піротехніків за виразом обличчя, було застосовано таблицю мімічних кодів емоційних станів В.О. Лабунської [7]. Опис цих кодів представлено в таблиці 1.

Табл.1. Мімічні коди емоційних станів

Частини та елементи обличчя	Емоційні стани					
	Гнів	Презирство	Страждання	Страх	Подив	Радість
Положення рота	Рот відкритий	Рот закритий		Рот відкритий	Рот звичайно закритий	
Губи	Кути губ опущені			Кути губ підняті		
Форма очей	Очі відкриті або звужені	Очі звужені		Очі широко відкриті	Очі примружені або відкриті	
Яскравість очей	Очі блищать	Очі тьмяні		Блиск очей не виражений	Очі блищать	
Положення брів	Брови зсунуті до перенісся			Брови підняті вверх		
Кутики брів	Зовнішні кутики брів підняті вверх			Брови підняті вверх		
Чоло	Вертикальні складки на чолі і переніссі			Горизонтальні складки на чолі		
Рухомість обличчя і його частин	Обличчя динамічне			Обличчя нерухоме	Обличчя динамічне	

В результаті аналізу за візуальними кодами встановлено, що під час виконання своєї діяльності піротехніки переживають емоції подиву (60,7%), при процесі ідентифікації та вилученні ВНП. Емоція презирства виражена в меншому відношенні 29,4%, і виникає у випадках коли проводиться транспортування ВНП. Емоція радості відображається в 9,9% від загальної кількості вибірки проаналізованого

матеріалу. Відмітимо, що на фото та відеоматеріалах, які нами аналізувались, було зображено піротехніків, що знешкоджували та вилучали потужні ВНП.

Обговорення результатів. Говорячи про діяльність піротехнічних підрозділів ДСНС України під час військових дій, зауважимо, що вона чітко регламентується стандартною операційною процедурою (СОП)

09.11/ДСНС Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту очищення (розмінування) району ведення бойових дій [14]. Особливістю роботи піротехніків сьогодні, під час війни, на відміну від мирного часу, є обстеження території виключно ручним способом, що займає більше часу та сил фахівця. Збільшуються масштаби роботи, кількість ВВП, які потрібно знайти, знешкодити, вилучити або знищити на місці [13].

Переходячи до результатів, отриманих за допомогою контент-аналізу, зауважимо, що вони дають змогу виділити певні особливості діяльності піротехніків, які є переважаючими:

1. Піротехнікам ДСНС доводиться частіше виконувати однотипну роботу (43,6%). Для такої діяльності характерно вилучення залишків ракет, які потенційно не несуть загрози, але потребують обстеження. Така робота фізично виснажує, провокує швидше настання втоми, що призводить до зниження уваги та її концентрації. При довгостроковому виконанні однотипної роботи може виникати відчуття зневаги до діяльності, яка постійно потребує уваги.

2. Виконання діяльності індивідуально та парами знаходяться у схожих відсоткових відношеннях 43,6% та 34,1% відповідно. Піротехнікам доводиться більше комунікувати між собою і вміти домовлятися при виконанні діяльності з вилучення та транспортування надважких ВВП. При виконанні сумісної діяльності не виключена вірогідність травмування обох піротехніків одразу. Тому чітка комунікація є чинником злагодженості

діяльності та підвищення рівня її ефективності.

3. Емоційна складова діяльності піротехніків відображається в прояву відчуття подиву та презирства. Подив (60,7%) є своєрідним відображенням відчуття невизначеності, що компенсується стресостійкістю фахівця. Відчуття презирства (29,4%) вказує на неприємні переживання, які відчуває піротехнік коли вилучає ВВП. Це звичайна реакція, коли є бажання швидше позбутися небезпечного предмету який доводиться транспортувати. Переживання емоцій радості (9,9%) спостерігається при вдало виконаній роботі.

Зауважимо, що окрім вище вказаних стресових чинників, які впливають на психоемоційний стан піротехніків, додаються стрес-фактори перебування у зоні військових дій, що додатково негативно впливає на особистісні переживання та функціональний стан піротехніка.

Висновки. Дослідження психологічних особливостей діяльності піротехніків під час війни показало, що виконання ними професійних завдань в надекстремальних умовах ведення бойових дій, супроводжується переважно негативним психоемоційним фоном. Встановлено, що негативні емоції провокують, зокрема, однотипна важка фізична праця, страх за власне життя, перебування у зонах можливого артилерійського обстрілу. Так, зокрема, під впливом зовнішніх стрес-факторів пришвидшується відчуття втоми у фахівця, що, як наслідок, негативно відображається на робочому стані піротехніка.

Всі ці припущення дають змогу говорити про те, що на сьогодні вкрай

актуальним є питання вдосконалення системи структурованого професійно-психологічного відбору фахівців піротехніків ДСНС України, а також впровадження заходів психологічного супроводу діяльності та психологічної реабілітації піротехніків, які виконують завдання під час військових дій.

Література

1. Оцінка та прогноз професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки: психологічний аспект: Монографія / За заг. ред. Х.Р. Софієвої, О.В. Тімченка. – Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2022. 204 с.
2. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції: монографія / С.Ю. Лебедева, О.О. Назаров, Я.О. Овсяннікова, Н.В. Оніщенко, Д.С. Похілько, В.О. Тімченко, О.В. Тімченко, В.Є. Христенко. / За заг. ред. Н.В. Оніщенко, О.В. Тімченка. – Х.: НУЦЗУ, 2019. – 174 с.
3. Гайдарли Г.С. Виконання завдань із розмінування українськими миротворчими контингентами у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (1992-2018) історіографія Воєнно-історичний вісник 1(31)/2019.
4. Горбун В. П. Світова глобальна проблема розмінування: український вектор. Вісник Національної Академії наук України. 2022. №2 С. 3 – 13.
5. Дишкант О.В. Схилність до ризику як особистісне утворення в структурі особистості співробітників МНС. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2006. №3(1). С. 144 – 151.
6. Заярна М.С. Теоретико-психологічні засади професіографічного аналізу діяльності піротехнічних підрозділів ДСНС України. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2014 №16. С. 69 – 77.
7. Лабунская В.А. Психология общения. Психология экспрессивного поведения. – М., 1989.
8. Миронець С. М. Психология діяльності міжнародних гуманітарних місій: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / С. М. Миронець. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 712 с.
9. Мозговий В. І. Вивчення структурної організації особистості військовослужбовців-саперів та їх психологічний супровід. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №2 С. 207 – 211.
10. Недвига О. В. Психологічний супровід військовослужбовців-саперів під час виконання бойового завдання. Вісник національного університету оборони України: зб. наук. пр. Київ: НУОУ, 2016. Вип. 1(47). С. 100–107.
11. Недвига О. В. Психологічні особливості діяльності саперів під час розмінування території Південного Лівану. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали II міжнар наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 лютого 2017 р.). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. С. 131–135.
12. Пішко І.О. Умови та особливості військово-професійної діяльності миротворчих підрозділів. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2010. №2. С. 124-126.

13. СОП-09.10/ДСНС.
«Порядок проведення органами та підрозділами цивільного захисту очищення (розмінування) територій, забруднених вибухонебезпечними предметами, ручним способом». Київ : 2019. (Держана служба України з надзвичайних ситуацій) URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/%D0%A1%D0%9E%D0%9F_09_10_%D0%9D%D0%BE%D0%B2.pdf (Дата звернення 15.05.2022)

14. СОП 09.11/ДСНС.
Порядок проведення органами та

підрозділами цивільного захисту очищення (розмінування) району ведення бойових дій. Київ : 2020. (Держана служба України з надзвичайних ситуацій) <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/5/EvgyR9W0tBTYzldCjhjd5i5wlPhiSNqzwQEaeJ0y.pdf> (Дата звернення 15.05.2022)

15. Оперативна інформація щодо роботи піротехніків ДСНС на 25.05.2022 року. URL: https://t.me/dsns_telegram/7071 (Дата звернення 25.05.2022)

*V. Platonov, Postgraduate Student
National University of Civil Defense of Ukraine*

SOME PROBLEMS OF TRAINING MANAGERS OF RISKY PROFESSIONS TO ORGANIZE THE ACTIVITIES OF PERSONNEL IN EXTREME CONDITIONS

The article examines the activities of pyrotechnics of the State Emergency Service of Ukraine during full-scale military operations on the territory of Ukraine. Taking into account the experience of military sappers of the Armed Forces of Ukraine during peacekeeping missions, the factors of negative psychological states of the sapper's personality during his stay in the zone of military conflict are identified. It takes into account the experience of rescuers of the state emergency service of Ukraine in the ATO-zone /JFO in eastern Ukraine, which indicates the stress factors of rescuers who performed their professional tasks during military operations. The activity of rescuers during war can be defined as the performance of official duty in ultra-extreme situations associated with a direct risk to life.

The activity of pyrotechnic specialists is extreme, as they come into contact with an explosive object. In safe conditions, performing Sapper operations has a large number of stressful factors, such as a state of confusion when it is difficult to identify explosive objects, problematic withdrawal of VIO from the World War II, which can lead to detonation. Such situations cause sappers to feel anxious and nervous tension, which are compensated by a significant stress of the individual. When performing activities by pyrotechnics during military operations, they are affected by additional stress factors, such as a state of uncertainty about what can happen at any time, and fear for their own lives. Based on photos and videos of the activities of pyrotechnics of the state emergency service, their activities during military operations are analyzed and the main stages of activity that are most stressful during the implementation of the mine clearance task are demined.

Keywords: sapper, profession, professional activity, psychological analysis of activity, war, fighting.

References

1. Otsinka ta prohnaz profesiinoy prydatnosti riaturalnykiv

Sluzhby Poriatunku Osoblyvoho Ryzyku MNS Azerbaidzhanskoi Respubliky: psykhologichnyi aspekt [Assessment and

forecast of professional suitability of rescuers of the Special Risk Rescue Service of the Ministry of Emergencies of the Republic of Azerbaijan: psychological aspect] (2022): Monohrafiia / Za zah. red. Kh.R. Sofiiyevoy, O.V. Timchenka. – Kh.: Vyd-vo NUTsZU, 204 p. [In Ukrainian]

2. Psykholohichni naslidky perebuvannia riatuvanykiv u zoni provedennia antyterorystychnoi operatsii: monohrafiia [Psychological consequences of rescuers' stay in the anti-terrorist operation zone: monograph] (2019) / S.Iu. Liebiedieva, O.O. Nazarov, Ya.O. Ovsiannikova, N.V. Onishchenko, D.S. Pokhilko, V.O. Timchenko, O.V. Timchenko, V.Ie. Khrystenka. / Za zah. red. N.V. Onishchenko, O.V. Timchenka. – Kh.: NUTsZU, 174 p. [In Ukrainian]

3. Haidarly H.S. (2019) Vykonnannya zavdan iz rozminuvannia ukrainskymy myrotvorchymy kontynhentamy u mizhnarodnykh operatsiiakh z pidtrymannia myru i bezpeky (1992-2018) istoriografiia [Execution of demining tasks by Ukrainian peacekeeping contingents in international peacekeeping and security operations (1992-2018) historiography] *Voiенно-istorychnyi visnyk* 1(31). [In Ukrainian]

4. Horbun V. P. (2022) Svitova hlobalna problema rozminuvannia: ukrainskyi vektor. [World global demining problem: Ukrainian vector] *Visnyk Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy*. №2 p. 3 – 13. [In Ukrainian]

5. Dyshkant O.V. (2006) Skhylnist do ryzyku yak osobystisne utvorennia v strukturi osobystosti spivrobitnykiv MNS. [Propensity to risk as a personal education in the personality structure of the staff of the Ministry of Emergencies.] *Problemy ekstremalnoi ta*

kryzovoi psykholohii. №3(1). p. 144 – 151. [In Ukrainian]

6. Zaiarna M.S. (2014) Teoretyko-psykholohichni zasady profesiohrafichnoho analizu diialnosti pirotekhnichnykh pidrozdiliv DSNS Ukrainy. [Theoretical and psychological principles of professional analysis of the activities of pyrotechnic units of the SES of Ukraine] *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*. №16. p. 69 – 77. [In Ukrainian]

7. Labunskaiia V.A. (1989) Psykholohiia obshchenyia. Psykholohiia ekspresyvnoho povedenyia [Psychology of communication. Psychology of Expressive Behavior]. Moscow. [In Russian]

8. Myronets S. M. (2020) Psykholohiia diialnosti mizhnarodnykh humanitarnykh misii: teoretychni ta prykladni aspekty: monohrafiia [Psychology of international humanitarian missions: theoretical and applied aspects: monograph] / S. M. Myronets. – Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 712 p. [In Ukrainian]

9. Mozghovyi V. I. (2018) Vyvchennia strukturoi orhanizatsii osobystosti viiskovosluzhbovtziv-saperiv ta yikh psykholohichniy suprovid [Study of the structural organization of the personality of sappers and their psychological support]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*. №2 p. 207 – 211. [In Ukrainian]

10. Nedvyha O. V. (2016) Psykholohichniy suprovid viiskovosluzhbovtziv-saperiv pid chas vykonannia boiovoho zavdannia [Psychological support of sappers during combat missions]. *Visnyk natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy: zb. nauk. pr.* Kyiv: NUOU, Vyp. 1(47). p. 100–107. [In Ukrainian]

11. Nedvyha O. V. (2017) Psykholohichni osoblyvosti diialnosti

saperiv pid chas rozminuvannia terytorii Pivdennoho Livanu [Psychological features of sappers' activity during demining of the territory of Southern Lebanon]. Viiskova psykholohiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy: materialy II mizhnar nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 10–11 liutoho 2017 r.). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. p. 131–135. [In Ukrainian]

12. Pishko I.O. (2010) Umovy ta osoblyvosti viiskovo-profesiinnoi diialnosti myrotvorchych pidrozdiliv [Conditions and features of military-professional activity of peacekeeping units]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Seriya «Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika». 2010.№2. p. 124-126. [In Ukrainian]

13. SOP-09.10/DSNS. «Poriadok provedennia orhanamy ta pidrozdilamy tsyvilnoho zakhystu ochyshchennia (rozminuvannia) terytorii, zabrudnenykh vybukhonebezpechnymy predmetamy, ruchnym sposobom». [SOP-09.10 / SES. «Procedure for bodies and subdivisions of civil protection to clean (demine) areas contaminated with explosive devices by hand»] Kyiv : 2019.

(Derzhana sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii) URL: https://www.dsns.gov.ua/files/evgen/normativna_baza/%D0%A1%D0%9E%D0%9F_09_10_%D0%9D%D0%BE%D0%B2.pdf (Zvernennia 15.05.2022). [In Ukrainian]

14. SOP 09.11/DSNS. Poriadok provedennia orhanamy ta pidrozdilamy tsyvilnoho zakhystu ochyshchennia (rozminuvannia) raionu vedennia boiovykh dii. [SOP 09.11 / SES. The order of carrying out by bodies and divisions of civil protection of clearing (demining) of the area of conducting hostilities] Kyiv: 2020. (Derzhana sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii) <https://dsns.gov.ua/upload/2/6/8/9/6/5/EvgyR9W0tBTYzldCjhjd5i5wlwlPhiSNqzwQEa0y.pdf> (Zvernennia 15.05.2022). [In Ukrainian]

15. Operativna informatsiia shchodo roboty pirotekhniv DSNS [Operational information on the work of pyrotechnicians of the SES] na 25.05.2022 roku. URL: https://t.me/dsns_telegram/7071 (Zvernennia 25.05.2022). [In Ukrainian]

Надійшла до редколегії: 28.06.2022

Прийнята до друку: 04.07.2022